

ROZSUDEK

EVROPSKÉHO SOUDU PRO LIDSKÁ PRÁVA

z 27.2.2001

ve věci

Jerusalem proti Rakousku

(publikováno v časopise Přehled Rozsudků Evropského soudu pro lidská práva, ASPI Publishing, č. 3/2001, str. 126.)

VĚC JERUSALEM PROTI RAKOUSKU

Čl. 10 Úmluvy
svoboda projevu

Dne 27. února 2001 vyhlásil předseda senátu 3. sekce Evropského soudu pro lidská práva v Paláci lidských práv ve Štrasburku rozsudek ve věci Jerusalem proti Rakousku.

Soud rozhodoval v senátu (3. sekce) složeném z následujících soudců: J.P. Costa, předseda senátu (Francie), W. Fuhrmann, (Rakousko), L. Loucaides (Kypr), Sir Nicolas Bratza (Spojené království), H. S. Greveová (Norsko), K. Traja (Albánie), M. Ugrekhelidze (Gruzie).

Ke skutkovému stavu

Stěžovatelkou je rakouská státní příslušnice, paní Susanne Jerusalem. V době příslušných událostí byla členkou Městské rady (Gemeinderat) Vídně, která také jedná jako Zemský parlament (Landtag). Dne 11. 6. 1992 v průběhu zasedání Městské rady, které se zabývalo otázkou poskytování subvencí jednomu sdružení, jež pomáhá rodičům, jejichž děti se dostaly do kontaktu se sektami, stěžovatelka jako radní pronesla projev, v němž prohlásila následující:

"Jako každý jiný vím, že dnes sekta již neznamena malou skupinu, jež se odtrhne od velké církve , nýbrž psycho-sektu.

Tyto psycho-sekty existují též v Rakousku. Mají společné rysy. Jedním aspektem, který mají společný, je jejich totalitní charakter. Navíc ve své ideologii vykazují fašistické tendence a často mají hierarchická uspořádání. Osoba, která se dostane do područí takové sekty, obvykle ztrácí svou identitu a poddává se této skupině ."

Poté, co komentovala aktivity jednoho sdružení, jež považovala za sektu, pokračovala slovy:

" sekta IPM [Institut zur Förderung Psychologischen Menschenkenntnis], která v Rakousku neexistuje dlouho, nicméně v několika letech - ve Švýcarsku je známa jako VPM - získala vliv na drogovou politiku Rakouské lidové strany."

Dále prohlásila, že Rakouská lidová strana vydala ve spolupráci s IPM publikaci o drogové politice a společně s IPM též organizovala informační činnost zahrnující veřejné diskuse. Stěžovatelka následovně požadovala rezoluci Městské rady, podle níž by před poskytnutím subvence určitému sdružení muselo být nejprve přezkoumáno, zda toto sdružení není sektou. Jednání Městské rady se poté zabíralo drogovou politikou, přičemž stěžovatelka v dalším vystoupení kritizovala spolupráci mezi Rakouskou lidovou stranou a IPM a učinila další prohlášení o povaze a aktivitách IPM.

Dne 27. 10. 1992 IPM, sdružení podle rakouského práva, a VPM (Verein zur Förderung der Psychologischen Menschenkenntnis), sdružení podle švýcarského práva, podala na stěžovatelku na základě § 1330 rakouského občanského zákoníku občanskoprávní žalobu. Sdružení žádala Zemský soud pro občanskoprávní záležitosti (Landesgericht für Zivilrechtssachen) ve Vídni, aby vydal předběžné nařízení, kterým by stěžovatelce zakázal opakovat tvrzení o tom, že IPM je sekta, a aby jí nařídil toto tvrzení odvolat a nechat toto odvolání otisknout v několika rakouských novinách.

Stěžovatelka ve vyjádření k žalobě uvedla, že jí použitý výraz "sekta" byl hodnotovým soudem, a nikoli tvrzením skutečnosti. Použila ho v kontextu politické diskuse. Uvedla ovšem, že pokud by Zemský soud zastával názor, že výraz "sekta" byl tvrzením skutečnosti, je připravena dokázat, že její tvrzení bylo pravdivé, a navrhla listinné důkazy a vyslechnutí čtyř svědků, kteří by potvrdili, že navrhovatelé jsou sektou. Jako listinné důkazy stěžovatelka navrhla rozhodnutí jednoho z německých soudů a sedm článků z novin a časopisů, jež se týkaly vnitřní struktury a aktivit navrhovatelů. Též požádala soud, aby si vyžádal znalecký posudek.

IPM a VPM v únoru 1993 rozšířily svůj návrh na vydání předběžného opatření ve vztahu k následujícímu prohlášení stěžovatelky z 11. 6. 1992:

"Jedním aspektem, který mají společný, je jejich totalitní charakter. Navíc ve své ideologii vykazují fašistické tendence a často mají hierarchická uspořádání. Osoba, která se dostane do područí takové sekty, obvykle ztrácí svou identitu a poddává se této skupině."

Stěžovatelka se k rozšíření návrhu vyjádřila s tím, že se týká pouze jejího obecného vysvětlení výrazu "psycho-sekta", jenž nemělo žádný vztah k navrhovatelům.

Dne 22. 2. 1993 se konalo jednání před Zemským soudem, který přijal několik dokumentů předložených stranami a zamítl všechny žádosti o získání dalších důkazů jako irelevantní s tím, že předložené dokumenty problém objasnil dostatečně. Dne 8. 4. Zemský soud vyhověl návrhu na vydání předběžného opatření. Nařídil stěžovatelce, aby neopakovala tvrzení, že IPM a VPM jsou sekty

totalitního charakteru. Dále jí nařídil, aby tato tvrzení odvolala a nechala toto odvolání otisknout v několika novinách. Zemský soud dospěl k závěru, že prohlášení stěžovatelky nebyla hodnotovými soudy, nýbrž tvrzením skutečností. S ohledem na statut sdružení a na další předložené důkazy Zemský soud shledal, že byla prokázána nepravdivost stěžovatelčiných tvrzení. Stěžovatelka podle soudu šířila nepodložené domněnky jako prokázaná fakta, a jednala proto nedbale. Zemský soud předběžné nařízení vydal na základě § 1330 odst. 2 občanského zákoníku, jelikož pokládal za zjevné, že byla sdružením způsobena újma na příjmech a existenci.

Stěžovatelka se proti rozhodnutí odvolala s tím, že Zemský soud si nevyžádal důkazy, které požadovala. Trvala též na tom, že její prohlášení byla hodnotovými soudy pronesenými v kontextu politické diskuse, a nikoli tvrzením skutečností. Předběžné opatření proto podle ní porušilo právo na svobodu projevu zaručené čl. 10 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Vídeňský odvolací soud (Oberlandesgericht) v listopadu 1993 rozhodnutí Zemského soudu potvrdil, pokud jde o zákaz opakování výroků. Konstatoval, že prohlášení stěžovatelky byla tvrzením skutečností. Na rozdíl od Zemského soudu dospěl k závěru, že tato prohlášení byla urážkou, a vztahoval se tak na ně nejen druhý, ale i první odstavec § 1330 občanského zákoníku. V takovém případě je na stěžovatelce, a nikoli na navrhovatelích, aby prokázala pravdivost svých tvrzení. Pokud jde o námitku stěžovatelky, že Zemský soud odmítl důkazy, které navrhla, aby prokázala, že navrhovatelé jsou sektami, odvolací soud konstatoval, že takové důkazy jsou pro řízení irelevantní. Podle právního názoru odvolacího soudu bylo nutno na prohlášení stěžovatelky nahlížet jako na celek. Rozhodující tak nebylo použití výrazu "sekta", primární význam měl výrok o fašistických tendencích, který byl urážkou, jež zašla za oprávněnou kritiku. Jelikož stěžovatelka nenavrhl žádný důkaz týkající se této definice psycho-sekty, nýbrž jen důkazy související s otázkou, zda jsou navrhovatelé sektami, neprokázala pravdivost svého tvrzení, jak požaduje § 1330 odst. 1 občanského zákoníku. Odvolací soud nicméně zrušil nařízení, podle nějž měla stěžovatelka svá prohlášení odvolat a toto odvolání nechat zveřejnit, protože navrhovatelé nesespecifikovali, komu mělo být odvolání adresováno.

V srpnu 1994 Nejvyšší soud prohlásil za nepřípustnou stížnost stěžovatelky pro porušení zákona (Revision). Potvrdil přitom, že výroky jako "fašistické tendence" či "totalitní charakter" byly tvrzením skutečností, jež stěžovatelka neprokázala. S odkazem na svou judikaturu uvedl, že pohanění nepravdivými tvrzeními, i když byla pronesena v průběhu politické diskuse, zašlo za přijatelnou politickou kritiku a nemohlo být ospravedlněno vahou zájmů či právem na svobodu projevu.

Řízení před Evropským soudem pro lidská práva

Stěžovatelka se 2. 3. 1995 obrátila na Evropskou komisi pro lidská práva s tím, že předběžné opatření porušilo její právo na svobodu projevu, a s tím, že řízení, které vedlo k vydání tohoto opatření, nebylo spravedlivé. Po vstupu v platnost Protokolu č. 11 k Úmluvě (1. 11. 1998) projednávání stížností převzal Evropský soud pro lidská práva (dále Soud). Věc byla přidělena 3. sekci

Soudu, jejíž senát 27. 5. 2000 stížnost prohlásil za zčásti přijatelnou k meritornímu rozhodnutí.

K čl. 10 Úmluvy

Relevantní část čl. 10 Úmluvy zní:

"1. Každý má právo na svobodu projevu. Toto právo zahrnuje svobodu zastávat názory a přijímat a rozšiřovat informace nebo myšlenky bez zasahování státních orgánů a bez ohledu na hranice.

2. Výkon těchto svobod, protože zahrnuje i povinnosti a odpovědnost, může podléhat takovým formalitám, podmínkám, omezením nebo sankcím, které stanoví zákon a které jsou nezbytné v demokratické společnosti v zájmu ochrany pověsti nebo práv jiných."

Soud poznamenává, že účastníci řízení se shodují v tom, že předběžné opatření bylo zasahováním do práva stěžovatelky na svobodu projevu, jak je zaručeno čl. 10 Úmluvy. Také existuje shoda v tom, že zasahování stanovil zákon a že sledovalo legitimní cíl ve smyslu čl. 10 odst. 2, totiž ochranu pověsti nebo práv jiných. Spor se týká otázky, zda zasahování bylo "nezbytné v demokratické společnosti".

Podle ustálené judikatury Soudu svoboda projevu představuje jeden z nejdůležitějších základů demokratické společnosti a jednu z hlavních podmínek jejího pokroku a rozvoje každého jednotlivce. S výhradou odst. 2 čl. 10 se tato svoboda vztahuje nejen na „informace“ nebo „myšlenky“ příznivě přijímané či považované za neškodné či bezvýznamné, ale i na ty, které zraňují, šokují nebo znepokojují: tak tomu chtějí pluralita, tolerance a duch otevřenosti, bez nichž není „demokratické společnosti“. Svoboda projevu, v podobě, v jaké ji zakotvuje čl. 10, podléhá výjimkám, které ovšem musí být úzce interpretovány, přičemž nezbytnost každého omezení musí být přesvědčivě prokázána. Ověření „nezbytnosti v demokratické společnosti“ pro Soud znamená zabývat se otázkou, zda inkriminované „zasahování“ odpovídalo na „naléhavou společenskou potřebu“ („pressing social need“), zda bylo přiměřené sledovanému legitimnímu cíli a zda jsou důvody, na něž se odvolaly vnitrostátní orgány pro jeho ospravedlnění, relevantní a dostatečné (viz Sunday Times proti Spojenému království [č. 1], 1979). Pro určení, zda taková „potřeba“ existuje, a jaká opatření mají být přijata jako odpověď na ni, smluvní státy požívají určité míry uvážení. Ta však není neomezená a podléhá evropské kontrole vykonávané Soudem, který musí v poslední instanci říci, zda bylo omezení slučitelné se svobodou projevu tak, jak ji chrání čl. 10 (viz, mezi mnoha jinými, Nilsen a Johnsen proti Norsku, 1999). Soud při výkonu své kontrolní funkce nemá za úkol nahradit vnitrostátní orgány, nýbrž z hlediska čl. 10 ověřit, ve světle všech okolností případu, rozhodnutí, která tyto orgány vynesly v rámci své posuzovací pravomoci (Nilsen a Johnsen).

Při posuzování specifických okolností projednávaného případu vezme Soud v úvahu následující aspekty: postavení stěžovatelky, postavení sdružení, jež navrhla vydání předběžného opatření,

aktivity těchto sdružení a předmět diskuse Městské rady Vídně.

Pokud jde o postavení stěžovatelky, Soud poznamenává, že dotyčná byla voleným politikem, zasedajícím jako člen vídeňské Městské rady. Jako taková požívala omezené parlamentní imunity. Schůze Městské rady, na níž přednesla svůj projev, ovšem byla schůzí místní rady, a nikoli Zemského parlamentu. V druhém orgánu by jakékoli prohlášení učiněné stěžovatelkou bylo chráněno parlamentní imunitou a návrh na vydání předběžného opatření by nebyl možný. V tomto ohledu Soud připomíná, že zatímco svoboda projevu je důležitá pro každého, obzvláště důležitá je pro voleného zástupce lidu. Ten reprezentuje voličstvo, upozorňuje na jeho obavy a hájí jeho zájmy. Proto zasahování do svobody projevu opozičního člena Parlamentu, jako byla stěžovatelka, vybízí k co nejpečlivějšímu přezkoumání ze strany Soudu (Castells proti Španělsku, 1992).

Pokud jde o postavení IPM a VPM, rakouská vláda tvrdí, že tato sdružení jsou soukromými organizacemi a pro účely čl. 10 nemohou být přirovnána k politikům.

Soud připomíná, že meze přijatelné kritiky jsou širší ve vztahu k politikům jednajícím v rámci jejich veřejné funkce, než ve vztahu k soukromým osobám, jelikož prvně uvedení se nevyhnutelně a vědomě vystavují podrobnému dohledu nad svými slovy a skutky ze strany novinářů i široké veřejnosti. Politici musí projevovat větší stupeň tolerance, obzvláště tehdy, když sami učiní prohlášení, jež mohou vyvolat kritiku. Avšak soukromé osoby či sdružení se vystavují dohledu, pokud vstoupí do arény veřejné diskuse. Ve věci Nilsen a Johnsen Soud dospěl k závěru, že pan Bratholm, vládní expert, který se dostal do sporu se stěžovatelem, nemohl být kvůli tomuto postavení přirovnán k politikovi, jenž musí projevovat větší stupeň tolerance. Soud nicméně shledal, že účast pana Bratholma ve veřejné diskusi byla relevantním faktorem.

K projednávané věci Soud poznamenává, že IPM a VPM byla sdruženími aktivními na poli veřejného zájmu, konkrétně drogové politiky. Účastnila se veřejných diskusí o této záležitosti a, jak rakouská vláda připouští, spolupracovala s politickou stranou. Jelikož sdružení byla tímto způsobem aktivní ve veřejné sféře, měla projevovat větší stupeň tolerance vůči kritice, když jejich odpůrci v diskusi hovořili o jejich cílech a prostředcích.

Pokud jde o napadená prohlášení stěžovatelky, Soud podotýká, že byla učiněna v průběhu politické diskuse v Městské radě Vídně. Není rozhodující, zda diskuse před Městskou radou probíhala jakožto před místní radou nebo Zemským parlamentem. Nehledě na to, zda prohlášení stěžovatelky byla chráněna parlamentní imunitou, Soud konstatuje, že byla pronesena na fóru, které je přinejmenším srovnatelné s Parlamentem, pokud jde o veřejný zájem na ochraně svobody veřejného projevu účastníků. V demokracii jsou Parlament či jiné srovnatelné orgány základními fóry pro politickou diskusi. Musí být předloženy velmi pádné důvody, aby bylo ospravedlněno zasahování do na nich vykonávané svobody projevu.

Diskuse v Městské radě se týkala poskytnutí veřejných subvencí sdružením a stěžovatelka komentovala jeden z konkrétních bodů agendy, totiž poskytnutí subvence sdružení, které pomáhalo

rodičům dětí, jež se dostaly do kontaktu se sektami. Účelem stěžovatelčina projevu bylo zdůraznit nezbytnost takové pomoci popsáním nebezpečí, jež představují skupiny, které jsou obecně označovány jako sekty, ve významu zcela odlišném od jeho použití v dřívějších náboženských kontroverzích. V této souvislosti - aniž byly zmíněny IPM a VPM - dotyčná vysvětlila pojem sekta a vyjádřila názor, že jedním z aspektů, které tyto sekty mají společný, je jejich totalitní charakter. Další rozvinutí její myšlenky plně sledovalo všeobecné definice totality. Teprve později ve své řeči kritizovala spojení mezi Rakouskou lidovou stranou a IPM / VPM.

Rakouské soudy kvalifikovaly prohlášení stěžovatelky jako tvrzení skutečností. Proto byla dotyčná nucena prokázat jejich pravdivost, aby se vyhnula vydání předběžného opatření. V tomto ohledu Soud připomíná, že ve věcech Lingens proti Rakousku (1986) a Oberschlick proti Rakousku (1990) provedl rozlišení mezi tvrzeními skutečností (statements of fact) a hodnotovými soudy (value judgments). Existence skutečností může být prokázána, zatímco pravdivost hodnotových soudů není dokazatelná. Požadavek dokázat pravdivost hodnotového soudu nelze splnit a sám o sobě porušuje svobodu názoru, která je základní součástí práva chráněného článkem 10 Úmluvy.

Soud ovšem dále připomíná, že i tam, kde je nějaké prohlášení hodnotovým soudem, může přiměřenost zasahování záviset na tom, zda existuje dostatečný faktický podklad pro napadené prohlášení, protože i hodnotový soud bez jakéhokoli faktického podkladu může být přehnaný (De Haes a Gijssels proti Belgii, 1997, Oberschlick proti Rakousku [č. 2], 1997).

Soud má na rozdíl od rakouských soudů za to, že v projednávaném případě napadená prohlášení, svým způsobem vyjadřující oprávněný komentář k záležitostem veřejného zájmu voleným členem Městské rady, musí být pokládána za hodnotové soudy, spíše než za tvrzení skutečností (viz výše cit. Lingens a dále Wabl proti Rakousku, 2000).

Zbývá otázka, zda pro takové hodnotové soudy existoval dostatečný faktický podklad. V tomto ohledu Soud poznamenává, že stěžovatelka navrhla listinné důkazy, konkrétně články z novin a časopisů o vnitřní struktuře a aktivitách navrhovatelů, jakož i rozsudek německého soudu o těchto záležitostech. Podle názoru Soudu takový materiál mohl být relevantní jako předběžný důkaz, že hodnotový soud vyjádřený stěžovatelkou byl oprávněným komentářem. Kromě těchto listinných důkazů, které byly Zemským soudem přijaty, stěžovatelka také navrhla vyslechnutí čtyř svědků a získání znaleckého posudku. Zemský soud nicméně získání těchto důkazů odmítl, protože, jak vysvětlil odvolací soud, se vztahovaly pouze k pojmu "sekta", a nikoli k výrazu, o němž stěžovatelka mluvila ve svém projevu, totiž o organizaci totalitního charakteru, vykazující fašistické tendence a mající hierarchickou strukturu, s výsledným nepříznivým dopadem na psychologickou situaci svých členů nebo stoupenců. Takové důkazy byly tudíž pokládány za irelevantní. Jejich dostupnost nebyla nijak komentována.

Soud se však domnívá, že rozlišení učiněné mezi pojmem "sekta" a "psycho-sekta vykazující totalitní rysy" bylo umělé

a nebralo v úvahu pravou povahu diskuse, již se stěžovatelka účastnila. Soud je ohromen nekonsistentním přístupem národních soudů, které na jedné straně požadovaly důkaz tvrzení a na druhé straně se odmítaly zabývat všemi dostupnými údaji. Soud dospěl k závěru, že rakouské soudy požadavkem, aby stěžovatelka prokázala pravdivost svých prohlášení, zatímco ji zároveň zbavily účinné možnosti předložit na podporu svých tvrzení důkazy, a prokázat tak, že tato tvrzení byla oprávněným komentářem, překročily svou míru uvážení, a že předběžné opatření proti stěžovateli bylo nepřiměřeným zasahováním do její svobody projevu. Čl. 10 Úmluvy byl tudíž porušen.

Spravedlivé zadostiučinění

Stěžovatelka na základě čl. 41 Úmluvy požádala o spravedlivé zadostiučinění za morální újmu ve výši 200 000 rakouských šilinků (ATS). Dále požádala o proplacení nákladů řízení před vnitrostátními orgány a orgány Úmluvy ve výši 101 531 ATS, resp. 190 501 ATS.

Výrok rozsudku

Soud rozhodl jednomyslně, že:

1. byl porušen čl. 10 Úmluvy

2. není nutné se odděleně zabývat tím, zda byl porušen čl. 6 Úmluvy

3. konstatování porušení Úmluvy samo o sobě představuje dostatečné spravedlivé zadostiučinění za veškerou morální újmu, již stěžovatelka utrpěla

4. žalovaný stát musí do tří měsíců ode dne, kdy se rozsudek stane konečným podle čl. 44 odst. 2 Úmluvy, stěžovateli vyplatit 101 531 ATS za náklady vnitrostátního řízení a 110 000 ATS za náklady řízení před orgány Úmluvy. Tato částka bude navýšena o prostý úrok ve výši 4 % p. a. za období od vypršení výše uvedené lhůty do vyplacení

5. žádost o spravedlivé zadostiučinění se v dalším zamítá.